

JACEK KNOPEK

AFRYKAŃSKIE ELITY POLSKIE I POLONIJNE W DRUGIEJ POŁOWIE XX WIEKU STUDIUM POLITOLOGICZNE

Elity polonijne stanowią ciekawy aspekt badań naukowych, odnoszący się do pobytu, działalności i aktywności społeczności polskich poza granicami kraju. Co prawda zagadnieniem elit środowisko naukowe, a w tym politologiczne¹, zajmuje się od lat, to jednak ze względu na swą dynamikę stanowi ono przez cały czas ciekawy obszar badań². Problematyką tą zajmuje się środowisko powiązane z różnymi dziedzinami naukowymi, głównie jednak społecznymi, aczkolwiek same elity można badać na kilkunastu płaszczyznach – np. środowisko polityczne, lobby gospodarcze, aktywność społeczna, działalność kulturalna, oblicze lokalne i regionalne, elita towarzyska itd. Każde z nich będzie się charakteryzowało własnym paradygmatem badawczym,

---

Dr hab. JACEK KNOPEK, prof. UMK – politolog; kierownik Katedry Międzynarodowych Stosunków Politycznych na Wydziale Politologii i Studiów Międzynarodowych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu; email: jknopek@wp.pl

¹ Zob. Cz. Z n a m i e r o w s k i, *Elita i demokracja*, Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX 1991; *Elity polityczne w Polsce*, red. K. Pałeczki, Warszawa: ZGP TNP 1992; M. Ż y r o m s k i, *Gaetano Mosca. Twórca socjologicznej teorii elity*, Poznań: UAM 1996; J. S z t u m s k i, *Elity, ich miejsce i rola w społeczeństwie*, Katowice: Wydawnictwo Śląsk 1997; Z. B l o k, *Teorie struktur i zmian społecznych. Podobieństwa i różnice*, Poznań: UAM 1999; M. S t e f a n i u k, *Teoria elit Vilfreda Pareta*, Lublin: Wydawnictwo UMCS 2001; J. N o c o Ń, *Elity polityczne. Studium interpretacji funkcjonalnej*, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek 2004.

² W ostatnim czasie na uwagę zasługują chociażby opracowania: T. B o d i o, P. Z a ł ę s k i, *Elity władzy w Azji Centralnej: tradycja, modernizacja, etnopolityka*, Warszawa: Dom Wydawniczy Elipsa 2008; Ł. G a c e k, *Chińskie elity polityczne w XX wieku*, Kraków: Księgarnia Akademicka 2009; P. B a j d a, *Elity polityczne na Słowacji w latach 1989-2010: kręta droga do nowoczesnego państwa*, Warszawa: Wydawnictwo PAX 2010.

oddzielnymi kryteriami czy zasadami doboru osób, które należą do elity. Niemniej jednak osobowości takie muszą wyróżniać się pewnymi cechami, jak oblicze intelektualne, aktywność ekonomiczna, krzewienie kultury czy wkład w rozwój życia społecznego danej zbiorowości. Szczególne znaczenie w kształtowaniu elit miała i ma działalność polityczna. Bycie politykiem narodowego formatu od zawsze oznaczało zaliczenie danej osoby do elity.

O ile w przypadku nauk społecznych problematyka elit stała się przedmiotem zainteresowań poszczególnych badaczy, a nawet szkół charakterystycznych dla konkretnego paradygmatu badań, o tyle w przypadku społeczności polskich i polonijnych żyjących poza granicami kraju trudno jest mówić o wypracowaniu odpowiednich metod czy kryteriów osobowych odnoszących się do tego, kogo można i należy zaliczyć do elity³. W literaturze przedmiotu odnaleźć można zaledwie kilka pozycji książkowych, które w sposób bezpośredni odnosiłyby się do tej złożonej problematyki⁴. Poszczególne artykuły czy studia poruszane były najczęściej przy tworzeniu monografii obrazujących Polaków i Polonię w poszczególnych krajach europejskich i pozaeuropejskich, w szczególności w Stanach Zjednoczonych⁵. W dalszym ciągu odczuwa się jednak wyraźną potrzebę badań odnoszących się do elit polonijnych, gdyż problematyka ta stała się nader aktualna po okresie 1989-1991, kiedy nastąpiła reorientacja w polskiej polityce zagranicznej. Polska zabiegając wówczas o akceptację swoich potrzeb i interesów, mogła odwoływać się między innymi do elit polonijnych oraz zabiegać o ich wsparcie. Formuła taka miała miejsce przed rokiem 1999, kiedy zmierzano do włączenia kraju w struktury północnoatlantyckie, oraz przed rokiem 2004, kiedy polscy politycy chcieli pogłębionej integracji z Unią Europejską.

---

³ Współcześnie mianem Polonii najczęściej określa się osoby, które mają polskie pochodzenie, zachowują świadomość poczucia narodowego, znają polski język, prowadzą w kraju osiedlenia aktywność organizacyjną, mają kontakt z polskim piśmiennictwem (książką i prasą) oraz utrzymują kontakty z ojczyzną swoich przodków. Na temat pojmowania terminu „Polonia” zob.: J. Knopek, *Migracje Polaków do Afryki Północnej w XX wieku*, Bydgoszcz: Wydawnictwo Akademii Bydgoskiej im. Kazimierza Wielkiego 2001, s. 16-17 (tamże literatura przedmiotu).

⁴ *Kształtowanie się elit polonijnych*, red. J. Knopek, Bydgoszcz: INP AB 2003; *Funkcje i zadania elit w środowiskach polonijnych*, red. J. Knopek, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek 2006; *Liderzy i przywódcy w rzeczywistości polonijnej*, red. J. Knopek, Koszalin: Wydawnictwo Uczelniane Politechniki Koszalińskiej 2011; *Przywódstwo polityczne a przywództwo polonijne. Między teorią a praktyką*, red. J. Knopek, Koszalin: Wydawnictwo Uczelniane Politechniki Koszalińskiej 2011.

⁵ Między innymi *Polonia amerykańska. Przeszłość i współczesność*, red. H. Kubiak, T. Gromada, E. Kusielewicz, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich 1988.

Badając kwestie elit polonijnych – jak już wspomniano – należy przyjąć nieco inny paradygmat badawczy. Miał bowiem rację prof. Wojciech Wrzeński formułując tezę w trakcie III Międzynarodowego Sympozjum Biografistyki Polonijnej odbywającego się w Rzymie w 1998 roku, że „w odróżnieniu od biografistyki narodowej biografistyka polonijna musi obejmować swoim zainteresowaniem znacznie szerszy krąg osób. Osób nie zawsze wyrastających zdecydowanie ponad przeciętność społeczności, w której przyszło im żyć, ale których jednostkowe dokonania zadecydowały o szczególnych funkcjach przywódczych w lokalnych grupach polonijnych. Dobór biografii emigracyjnych jest zbliżony do formuły regionalnych słowników biograficznych. Są to często osoby, które w swoim życiorysie nie miały wielkich osiągnięć na skalę całego państwa, narodu, większych struktur politycznych, ale których dokonania wyrażały potrzeby lokalnej społeczności, były niezbędne dla jej egzystencji oraz rozwoju cywilizacyjnego, politycznego i materialnego”⁶. Kryteria takie mogą znaleźć odzwierciedlenie zarówno do elit polonijnych w skali globalnej, jak też i do poszczególnych kontynentów, regionów czy krajów pobytu diaspory polskiej.

Artykuł niniejszy w zamyśle autora ma za zadanie przedstawić, w ujęciu badań politologicznych, elity polskie i polonijne funkcjonujące w drugiej połowie XX wieku na kontynencie afrykańskim. Zagadnienie to jest stosunkowo trudne do rozpoznania i naukowego odzwierciedlenia. Po pierwsze, przede wszystkim trudności budzi samo określenie: „elity polskie i polonijne w Afryce” i kogo można do nich zaliczyć. Po drugie, Czarny Łąd nie cieszył się w Polsce zbyt dużym zainteresowaniem i w odniesieniu do badań nad współczesnymi skupiskami polskimi i polonijnymi odnaleźć można jedynie pojedyncze publikacje⁷. Po trzecie, znaczne odległości dzielące Polskę od państw afrykańskich, mnogość podmiotów międzynarodowych tam występujących, a nadto niestabilność polityczna powoduje, iż badanie struktur polonijnych na tym obszarze jest utrudnione. Poza tym, niektóre państwa afrykańskie, od północy poczynając, zdominowane zostały przez islam z wiodącą rolą szaria-

---

⁶ Cyt. za: A. i Z. J u d y c c y, *Polonia. Słownik biograficzny*, Warszawa: PWN 2000, s. 7.

⁷ Por. H. Z i n s, *Polacy w Afryce Wschodniej*, Lublin: Wydawnictwo Polonia 1978; t e n ż e, *Polacy w Zambezji*, Lublin: Wydawnictwo Polonia 1988; A. Ż u k o w s k i, *W kraju złota i diamentów. Polacy w Afryce Południowej XVI-XX w.*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe 1994; t e n ż e, *Diaspora polska w Republice Południowej Afryki w warunkach współczesnej unifikacji i dywersyfikacji świata*, Olsztyn: Instytut Nauk Politycznych UWM w Olsztynie 2008; K n o p e k, *Migracje Polaków*; t e n ż e, *Stosunki Polski z krajami Afryki Zachodniej. Historia i współczesność*, Bydgoszcz: Przedsiębiorstwo Marketingowe LOGO 2008.

tu, co powoduje, że kontakt z kobietami, przedstawicielkami małżeństw mieszanych, bądź z osobami duchownymi prowadzącymi działalność misyjną jest utrudniony, a niekiedy wręcz niemożliwy.

Powyżej zaprezentowane kwestie tylko w niewielkim stopniu obrazują, w jakich warunkach i w jakiej rzeczywistości znajduje się badacz struktur społecznych prowadzący swe dociekania naukowe na kontynencie afrykańskim. Stąd też na potrzeby niniejszego artykułu skorzystano z milenijnego wydawnictwa encyklopedycznego przygotowanego przez Agatę i Zbigniewa Judyckich, a opublikowanego przez Wydawnictwo Naukowe PWN⁸. Opracowanie *Polonia. Słownik biograficzny* obejmuje 827 biogramów przedstawicieli społeczności polskiej i polonijnej żyjących, pracujących i działających w XX wieku poza granicami kraju przez co najmniej 10 lat⁹. Wydawnictwo przygotowane zostało przez osoby, które są znanymi badaczami biografistyki polonijnej, założycielami Institut de Recherches Biographiques w Maisons-Alfort pod Paryżem. Placówka ta, co prawda, zmieniała miejsca pobytu, ale przez cały czas pozostawała wierna swym dokonaniom biograficznym i polonijnym, czego owocem były organizowane sympozja i konferencje. Przygotowane opracowanie zawiera podstawowe dane osobowe prezentowanych postaci polskich i polonijnych, informuje o stanie cywilnym, przebiegu drogi zawodowej, naukowej czy artystycznej, przedstawia nadto podstawowe osiągnięcia w postaci publikacji, udziale w konfliktach zbrojnych, zaangażowaniu w życiu politycznym i społecznym oraz informuje o uzyskanych patentach, stanowiskach, nagrodach, tytułach czy odznaczeniach. Autorzy haseł koncentrują się głównie na uczonych, pisarzach, artystach, duchownych, wydawcach, dziennikarzach, inżynierach, przedsiębiorcach, wojskowych, lekarzach, sportowcach czy wreszcie działaczach emigracyjnych i polonijnych. Elementy pisane poparte zostały ciekawym materiałem ilustracyjnym obejmującym zdjęcie bądź portret zainteresowanego oraz obrazujące jego dokonania twórcze, artystyczne czy inżynieryjne. Trzeba także zaznaczyć, że tak zredagowane materiały powstały na podstawie ankiet wypełnianych przez samych zainteresowanych, a więc mają charakter wybitnie subiektywny. Należy jednak odnotować, iż nie muszą one odbiegać od rzeczywistości. W przeszłości

---

⁸ J u d y c c y, *Polonia. Słownik*, passim.

⁹ Autorzy tego opracowania poprzez wyrażenie „Polonia” określili, że są to „mieszkający poza krajem Polacy i osoby polskiego pochodzenia, które zachowały poczucie tożsamości narodowej” (tamże, s. 7). Nie zaliczyli zatem do tego miana osób czasowo zamieszkałych poza granicami kraju, jak pracowników kontraktowych, studentów czy dyplomatów. Z formułą taką, przejrzystą i metodologicznie doprecyzowaną, należy się zgodzić.

niejednokrotnie zdarzało się, iż nawet osoba zasłużona nie jest obecnie znana w wydawnictwach encyklopedycznych, słownikowych czy leksykalnych ze względu na to, iż nie pozostawiła po sobie materiału biograficznego, co w przypadku Czarnego Łądu wyraźnie się zaznaczyło.

W *Słowniku* zaprezentowanych zostało 37 postaci, które w sposób bezpośredni bądź pośredni uczestniczyły w życiu społeczności afrykańskich bądź działały tam na rzecz tworzących się skupisk polonijnych w drugiej połowie XX wieku¹⁰. Wykaz tych osobistości został przedstawiony w tabeli 1 z uwzględnieniem wykonywanych przez nich profesji, nazwy afrykańskiego kraju bądź krajów pobytu oraz okresu spędzonego na Czarnym Łądzie. W przypadku osób, które w 2000 roku dalej mieszkaly w Afryce, zaznaczono jedynie czas, od którego emigracyjne życie bądź działalność zawodowa związały ich z wybranym państwem. Tak zredagowany wykaz przedstawia tabela.

Tabela. Elity polskie i polonijne w Afryce w drugiej połowie XX wieku

Nazwisko i imię	Wykonywany zawód/specjalność	Kraj pobytu	Okres pobytu
Berezowska-Azzag Ewa	Architekt urbanista i nauczyciel akademicki	Algieria	Od 1979 r.
Bobak Leopold	Lekarz kardiolog	Republika Południowej Afryki	Od 1990 r.
Bolonek Janusz Januariusz Mikołaj	Ksiądz katolicki, arcybiskup i dyplomata	Egipt Niger	1977-1979 1989-1995
Dziembowski Zbigniew Maria	Inżynier hydrogeolog	Republika Południowej Afryki	Od 1967 r.
Fidos Henryk	Inżynier mechanik i nauczyciel akademicki	Republika Południowej Afryki	Od 1973 r.
Galecki Stefan	Inżynier budowlany i projektant techniczno-sanitarny	Nigeria	1970-1979

¹⁰ Niektóre osoby związały się z Czarnym Łądem na stałe i są jeszcze widoczne w poszczególnych krajach afrykańskich do chwili obecnej. Inne zwiedziły kilka afrykańskich państw, niosąc na ich rzecz postęp techniczny i cywilizacyjny, kształtując życie akademickie i medyczne, czy będąc po prostu propagatorami Czarnego Łądu. Pozostali traktowali swój pobyt na kontynencie afrykańskim jako czasowe przedsięwzięcie zawodowe czy gospodarcze, podejmując angaż czy wygrywając konkurs na przygotowanie odpowiedniego projektu. W ten sposób powracali oni po jego wykonaniu do kraju swego osiedlenia. Nieliczne osoby wróciły po kilkunastu czy kilkudziesięciu latach spędzonych na emigracji do Polski, ale miało to głównie miejsce po 1989 roku.

Indyk Bolesław	Fizyk metalurg i nauczyciel akademicki	Republika Południowej Afryki	1990-1994
Iwanik Janina Maria	Lekarz internista	Libia Republika Południowej Afryki	1976-1979 Od 1985 r.
Jacyk Witold Kamil	Lekarz dermatolog i nauczyciel akademicki	Nigeria Sudan Republika Południowej Afryki	1973-1980 1981-1982 Od 1985 r.
Jakutowicz Piotr	Inżynier architekt	Rodezja Południowa Republika Południowej Afryki	1960-1962 Od 1963 r.
Janusz Juliusz Józef Kazimierz	Ksiądz katolicki, arcybiskup i dyplomata	Rwanda Mozambik	1995-1998 Od 1998 r.
Jaworski Jan	Ksiądz katolicki i duszpasterz polonijny	Republika Południowej Afryki	Od 1962 r.
Kasperczak Henryk Wojciech	Sportowiec i trener piłki nożnej	Wybrzeże Kości Słoniowej Tunezja Burkina Faso	1993-1994 1996 1998
Kozłowiecki Adam	Ksiądz jezuita, kardynał i misjonarz	Rodezja Północna/ Zambia	Od 1946 r.
Lipiński Marek Roman	Biolog i nauczyciel akademicki	Republika Południowej Afryki	Od 1985 r.
Markiewicz Wiktor	Inżynier elektryk	Belgijskie Kongo	1951-1960
Matejko Aleksander Jan	Socjolog i nauczyciel akademicki	Zambia	1968-1970
Mielcarek Janusz	Inżynier informatyk i nauczyciel akademicki	Algieria	1979-1989
Morawski Iwo	Inżynier rolnik i urzędnik międzynarodowy	Etiopia Mauritius	1989 1995-1998
Moszczyńska Anna Barbara	Urzędnik administracyjny	Brytyjska Kenia	1942-1944
Ozga Jan Józef	Ksiądz katolicki, biskup i misjonarz	Kamerun	Od 1988 r.
Pawlicki Jędrzej Wincenty	Inżynier architekt	Algieria	1975-1990
Pyzikowski Włodzimierz Zygmunt	Inżynier budowlany i projektant hydroelektrowni	Nigeria Republika Południowej Afryki	1965-1970 Od 1970 r.
Romanowicz Andrzej	Inżynier architekt i projektant budowlany	Republika Południowej Afryki	Od 1970 r.
Rustowski Adam Maciej	Historyk literatury, tłumacz i nauczyciel akademicki	Tunezja	Od 1999 r.

Rymaszewski Stanisław Henryk	Inżynier architekt i projektant budowlany	Ghana Niger	1962-1967 i 1969-1972 1978-1984
Sadowski Jerzy	Inżynier komunikacji	Republika Południowej Afryki	Od 1982 r.
Sierakowski Kazimierz	Inżynier architekt	Ghana	1960-1965
Skąpski Tomasz	Ekonomista i nauczyciel akademicki	Algieria	1981-1989
Tałałaj Janusz Józef	Biolog i nauczyciel	Kenia	1978-1981
Trębicki Ludomir Jerzy	Wojskowy i rzeczoznawca nieruchomości	Brytyjska Afryka Zachodnia Rodezja Południowa Republika Południowej Afryki	1941-1943 1949-1975 1975-1992
Van Beek Urszula Jolanta	Historyk i nauczyciel akademicki	Zambia Republika Południowej Afryki	1981-1986/1988 Od 1986 r.
Venulet Jan	Lekarz farmakolog i nauczyciel akademicki	Maroko Egipt Nigeria	1966-1967 1968-1970 1981
Wodziński Henryk	Ekonomista i sportowiec szermierz	Francuskie Maroko/ Maroko	Od 1938 r.
Wodziński Mieczysław	Dziennikarz i nauczyciel	Francuskie Maroko/ Maroko	Od 1944 r.
Wojno Leszek	Inżynier górnik i nauczyciel akademicki	Republika Południowej Afryki	Od 1982 r.
Żelewska-Pawlicka Maria Iwona	Inżynier architekt i projektant budowlany	Algieria	1983-1989

Źródło: J u d y c c y, *Polonia. Słownik biograficzny*, passim.

Wyróżnione przez Agatę i Zbigniewa Judyckich 37 „postaci afrykańskich” stanowi 4,47% wszystkich ujętych w opracowaniu osób, co jest wartością znaczącą, zważywszy na ich poziom liczbowy. Uwzględniając dane szacunkowe przyjąć należy, że na Czarnym Łądzie przebywało w końcu XX wieku od 14 000 do 17 000 emigrantów polskich i Polonii¹¹. Były to osoby, które na kontynencie tym nie przebywały czasowo, czyli nie były pracownikami na kontraktach, dypl-

¹¹ Zob. hasła: *Afryka Południowa, Afryka Północna, Afryka Środkowa, Afryka Wschodnia, Afryka Zachodnia, Afrykańskie Wyspy Oceanu Indyjskiego* przygotowane przez J. Knopka i umieszczone w: *Encyklopedia polskiej emigracji i Polonii*, red. K. Dopierała, t. I, Toruń: Oficyna Wydawnicza Kucharski 2003.

matami, studentami czy duchownymi prowadzącymi działalność wśród katolików bądź osobami przyjeżdżającymi tam na uroczystości państwowe czy religijne. Jeżeli przyjąć, że diaspora polska w świecie liczyła wówczas od 14 do 17 mln osób¹², to okaże się, że Polacy w Afryce liczyli zaledwie 0,1% całej populacji.

Z prostego empirycznego porównania wynika założenie, że skoro diaspora polska w Afryce jest tak nieliczna w stosunku do całej populacji, to wyróżnione w *Słowniku biograficznym* A. i Z. Judyckich postacie są przeszacowane albo też decydującym atrybutem w podejmowaniu decyzji o osiedleniu się na Czarnym Łądzie był elitaryzm. Przyjmując pierwsze zastrzeżenie, dojść można do przekonania, że pewne przeszacowania mogły mieć w istocie rzeczy miejsce¹³. Jak stwierdzono w pierwszej części artykułu, poszczególne biogramy powstawały na podstawie ankiet nadsyłanych przez samych zainteresowanych, stąd też nie wszystkie osoby godne uwagi, a wywodzące się spośród Polonii, zostały w opracowaniu tym umieszczone. Niektóre ze znaczących postaci nie znalazły czasu na wypełnienie kilku stron kwestionariusza. Inne, mające szczególnie w okresie PRL-u niechęć do wypełniania dezyderat bądź podpisywania jakichkolwiek dokumentów, po prostu rezygnowały z takiego przedsięwzięcia. Jeszcze inne, w szczególności pracujące w zaciszu gabinetów i laboratoriów, nie zostały uchwycone w przygotowywanym przez Instytut Biografistyki Polonijnej wykazie. Jako przykład może posłużyć w tym względzie Wanda Błęńska, wybitna lekarka, niewątpliwy autorytet społeczny i moralny, a także niestrudzona działaczka na rzecz walki z afrykańskim trądem. Innym przykładem może być uwzględnienie w *Słowniku biograficznym* kameruńskiego biskupa Jana Ozgi, a brak innego duchownego w tym samym kraju – ks. bpa Eugeniusza Jureczko, który zresztą został nominowany jako pierwszy na tę godność w początku lat dziewięćdziesiątych XX wieku. Pewien niedosyt stanowić może nieuwzględnienie w słowniku zdecydowanych liderów życia polonijnego i rodzin polsko-arabskich z Egiptu i Tunezji, jak też działaczy ze stosunkowo licznego niegdyś skupiska w Zimbabwie. Niemniej jednak w opracowaniu A. i Z. Judyckich uwzględnieni zostali

---

¹² Zob. *Diaspora polska*, red. A. Walaszek, Kraków: Wydawnictwo Literackie 2001.

¹³ Godny odnotowania przy tej sposobności jest także fakt, iż część wyróżnionych w tabeli osób nie była tylko i wyłącznie związana z Czarnym Łądem. Dla niektórych postaci Afryka była jedynie przystankiem na ich emigracyjnej drodze. Po wykonaniu swych zawodowych zobowiązań podejmowali oni decyzje o wyjeździe do kraju docelowego osiedlenia. W kilku przypadkach osoby takie były związane zawodowo i życiowo z bardziej rozwiniętymi państwami kapitalistycznymi, a na grunt afrykański docierali jako przedstawiciele przedsiębiorstw i spółek, które reprezentowali.

inni przedstawiciele życia gospodarczego i technicznego, o których raczej rzadko albo nawet za rzadko wspomina się w różnego typu opracowaniach afrykańskich.

Odnosząc się do drugiego założenia, należy z całą stanowczością przyjąć, że tylko osoby gruntownie wykształcone, zdolne i pracowite mogły osiągnąć sukces na gruncie afrykańskim. Już w okresie międzywojennym niewykształcone bądź mniej wykształcone wychodźstwo ekonomiczne z ziem polskich kierowane na Czarny Łąd poniosło fiasko i nie sprawdziło się w miejscowych realiach¹⁴. Podobnie, jak kilkadziesiąt lat wcześniej, tak i obecnie w Afryce zachodzą dynamiczne procesy demograficzne, powodujące nadpodaż ludzi niewykształconych, analfabetów oraz taniej siły roboczej poszukującej jakiegokolwiek zatrudnienia. Stąd też utrzymanie zasady wolnej konkurencji między osobami poszukującymi pracy na lokalnych rynkach w zetknięciu z innym systemem aksjologicznym, warunkami geograficzno-przyrodniczymi i klimatycznymi oraz niską bądź nieobecna opieką socjalną było wręcz dla przybyszów z Europy niemożliwe. W XX wieku jedynie kolonizatorzy europejscy korzystający z pomocy rodzimych metropolii mogli zyskać odpowiednie miejsce na rynku pracy, natomiast dla przybyszów z zewnątrz nie było już tak korzystnych ofert, aby wytrzymać konkurencję z ludnością miejscową.

Na uwagę zasługuje zatem przekrój intelektualny, społeczny, zawodowy i branżowy przedstawicieli polskich i polonijnych, którzy zasłużyli na uwagę autorów opracowania *Polonia. Słownik biograficzny*, gdyż właśnie te osoby zaliczyć można do elit funkcjonujących na Czarnym Łądzie w drugiej połowie XX wieku. Poniżej zostaną prześledzone najbardziej charakterystyczne elementy tego przekroju.

Pośród wyróżnionych postaci, które zaliczyć można do afrykańskich elit polskich i polonijnych, tylko jedna osoba nie miała wykształcenia wyższego, co stanowiło 2,70% wszystkich zainteresowanych¹⁵. Stąd aż 97,3% osób nie tylko że ukończyło uniwersytety oraz inne szkoły wyższe, ale wśród nich kilkanaście uzyskało stopnie i tytuły naukowe w reprezentowanych przez siebie dziedzinach.

---

¹⁴ Zob. E. K o ł o d z i e j, *Wychodźstwo zarobkowe z Polski 1918-1939. Studia nad polityką emigracyjną II Rzeczypospolitej*, Warszawa: Książka i Wiedza 1982.

¹⁵ Okres aktywności tej konkretnej postaci na Czarnym Łądzie przypadł na czas II wojny światowej, a jej praca związana była z pobytem w Afryce Wschodniej polskiego wychodźstwa ewakuowanego ze Związku Radzieckiego. Należy przy tym zauważyć, iż osoba ta rozpoczęła studia prawnicze przed rokiem 1939 na ziemiach polskich, a w okresie II wojny oraz po jej zakończeniu ukończyła różnego typu kursy i szkolenia przewidziane dla polskiego wychodźstwa funkcjonujące na terenie Wielkiej Brytanii.

Należy przyznać zatem, że status intelektualny afrykańskich elit polskich i polonijnych był we wspomnianym okresie naprawdę wysoki.

Wśród charakteryzowanej grupy aż 12 osób (32,43%) łączyło w pewnym okresie swego życia obowiązki zawodowe z profesją nauczyciela akademickiego. Dla siedmiu spośród nich posada akademicka była uzupełnieniem wykonywanej profesji bądź miała praktycznie przysposobić młodzież akademicką do pełnienia późniejszych obowiązków zawodowych. Dla kolejnych pięciu posada nauczyciela akademickiego była podstawowym miejscem pracy.

Ukazując przekrój zawodowy 36 osób legitymujących się wyższym wykształceniem zauważyć można, że były one reprezentowane przez następujące dziedziny nauki¹⁶:

– nauki przyrodnicze – 3 osoby (biologia i fizyka), co daje 8,33% badanej grupy;

– nauki inżynieryjne i techniczne – 16 osób (inżynieria cywilna i inne), co daje odpowiednio 44,44%;

– nauki medyczne i nauki o zdrowiu – 5 osób (medycyna podstawowa i nauki o zdrowiu), co daje odpowiednio 13,88%;

– nauki rolnicze – jedna osoba (rolnictwo), co daje odpowiednio 2,77%;

– nauki społeczne – 4 osoby (ekonomia, socjologia i dziennikarstwo), co daje odpowiednio 11,11%;

– nauki humanistyczne – 7 osób (filozofia, teologia, historia, językoznawstwo i literaturoznawstwo), co daje odpowiednio 19,44%;

– nauki o sztuce – 0.

Zdecydowaną przewagę mają w tym względzie nauki nienależące do dyscyplin społecznych i humanistycznych. Spośród tych ostatnich najwyższy współczynnik zachowały z kolei osoby duchowne, piastujące na Czarnym Łądzie wysokie godności w Kościele katolickim. Gdyby zabrakło polskich księży i misjonarzy, współczynnik procentowy byłby w tym zakresie o połowę niższy. Zdecydowany priorytet pod tym względem stanowią nauki inżynieryjne i techniczne wspomaganie przez nauki medyczne i nauki o zdrowiu. Wśród tych grup kreacja elit wystąpiła szczególnie, co w przypadku Czarnego Łądu nie jest niczym nadzwyczajnym. Jak wykazano wcześniej, jedynie osoby dobrze wykształcone oraz posiada-

---

¹⁶ Na potrzeby niniejszego artykułu przyjęto klasyfikację nauk stosowaną przez OECD. Organizacja ta od 2004 roku przyjęła systematykę obejmującą sześć dziedzin nauki oraz jedną dziedzinę sztuki. Por. <http://www.oecd.org/dataoecd/36/44/38235147.pdf> [dostęp: 15 grudnia 2011]. Zob. też: http://nauka-polska.pl/download/klasyfikacje_cdh/klasyfikacja_dziedzin_nauki_i_tehniki.pdf [dostęp: 15 grudnia 2011].

jące odpowiednią praktykę i doświadczenie mogły się zaaklimatyzować w miejscowych warunkach oraz osiągnąć zadowolający status zawodowy i finansowy.

Z pomocą przytoczonych powyżej kryteriów określić można, kim były afrykańskie elity polskie i polonijne funkcjonujące na tym kontynencie w drugiej połowie XX wieku. Konkludując za *Słownikiem języka polskiego*, za elitę należy uznać „grupę ludzi wyróżniającą się lub uprzywilejowaną w stosunku do reszty społeczeństwa ze względu na posiadanie pewnych cech lub dóbr cenionych społecznie”¹⁷. Z pewnością wyróżnić można pod tym względem zarówno elitę naukową, jak też intelektualną, społeczną czy zawodową i branżową. Zabrakło w gronie elit afrykańskich jedynie artystycznych, które są np. centralnym ogniwem społeczności polskich i polonijnych występujących w krajach arabskich na Bliskim Wschodzie i na Półwyspie Arabskim. Do porządku tego należałoby dodać jeszcze jedno założenie, a mianowicie afrykańskie elity polskie i polonijne aktywnie włączały się w nurt pracy organizacyjnej i stowarzyszeniowej we własnej grupie etnicznej. Tylko w ten sposób tworzone środowisko mogło liczyć na umieszczenie informacji o nich samych w cytowanym wydawnictwie przygotowanym przez Agatę i Zbigniewa Judyckich.

THE AFRICAN POLISH AND POLONIA ELITES
IN THE SECOND HALF OF THE TWENTIETH CENTURY
A POLITOLOGICAL STUDY

S u m m a r y

This article pinpoints Polish and Polonia elites functioning in the Black Land in the second half of the twentieth century. The basic sources for this paper was Agata and Zbigniew Judycki's study entitled *Polonia. Słownik biograficzny* [Polonia. A Biographic Dictionary]. In this study, 827 figures were shown who lived at the turn of the twentieth and twenty first centuries, and how played the most important role in the Polish diaspora. We find 37 surnames in the dictionaries of those who lived on the African continent; this number made up 4,47% of the total study. This value was deemed relatively high because the general number of Poles and Polonia on the Black Land was estimated at 0,1%.

The African Polish and Polonia personalities at the turn of the twentieth and twenty-first centuries, who might be treated as the elite, were characterized by high intellectual and professional standards. Almost all of them had graduated from universities, had learned degrees, and ob-

---

¹⁷ *Elita*, w: *Słownik języka polskiego*, red. M. Szymczak, t. I, wyd. VII, Warszawa: PWN 1992, s. 539.

tained further degrees in their professions or academic specializations. Most of the personalities in question were related to the South African region, especially the Republic of South Africa, but there were also persons living and working in North, West, Middle or East Africa.

At the head of the Polish and Polonia African elites we find those working in the exact sciences or engineering. Moreover, the clergy and missionaries constituted a relatively numerous group; they were appreciated by the Catholic Church. The smallest group was represented by the representatives of the humanities and the social sciences. In the representative group one finds no artists, musicians, or filmmakers.

It has been pinpointed that in the case of the Polish and Polonia settlements one should not apply the criteria that refer to the way elites function in Poland because a diaspora is characterized by specific traits, thus the elite character of the forms of activity should be understood in a broad sense.

Translated by Elżbieta Kłos

Słowa kluczowe: Polonia, elity polonijne, Afryka.

Key words: Polonia, Polonia elites, Africa.